

*Ганна Макарова,
директор наукової бібліотеки
Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т. Г. Шевченка*

МОЖЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ПЕДАГОГІЧНОГО ВНЗ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

В статті розкриваються можливі напрями діяльності наукової бібліотеки вищих педагогічних навчальних закладів з метою підвищення ефективності професійного розвитку майбутніх вчителів. В результаті проведеного дослідження встановлено, що основними з них являються: науково обґрунтована координація діяльності студентів щодо використання бібліотечних та світових інформаційних ресурсів; співпраця наукової бібліотеки зі структурними підрозділами та викладачами ВНЗ при формуванні інформаційно-освітнього середовища; ефективне використання можливостей бібліотеки у питаннях забезпечення самостійної роботи студентів.

***Ключові слова:** наукова бібліотека, педагогічний вплив бібліотеки, професійний розвиток майбутніх вчителів.*

В статье раскрываются возможные направления деятельности научной библиотеки высших педагогических учебных заведений с целью повышения эффективности профессионального развития будущих учителей. В результате проведенного исследования установлено, что основными из них являются: научно обоснованная координация деятельности студентов по использованию библиотечных и мировых информационных ресурсов; сотрудничество научной библиотеки со структурными подразделениями и преподавателями вузов при формировании информационно-образовательной среды; эффективное использование возможностей библиотеки в вопросах обеспечения самостоятельной работы студентов.

***Ключевые слова:** научная библиотека, педагогическое воздействие библиотеки, профессиональное развитие будущих учителей.*

The article reveals the possible directions of an activity of scientific libraries in higher educational establishments in order to increase the efficiency of professional development of future teachers. As a result, the study has proven that the main directions are: science-based students' coordination as to the use of library and world informational resources, cooperation of the scientific library with university departments and lecturers to form informationally-educational environment, effective use of the opportunities of the library in the matters of self-study.

***Key words:** scientific library, pedagogical influence of a library, professional development of future teachers.*

В контексті переходу України до інформаційного суспільства важливим є усвідомлення того, що гуманітарна парадигма вищої професійної освіти в даних умовах неминуче впливає на зміни у змісті діяльності бібліотек вузів і тим більше на діяльність наукових бібліотек педагогічних ВНЗ. Як ми зазначали в попередніх дослідженнях, інформаційно-освітнє середовище наукової бібліотеки являється однією з основних умов професійного розвитку майбутніх педагогів. Його роль в освітньому процесі обумовлена великими інформаційними можливостями (фонди, інформаційні ресурси, довідково-бібліографічний апарат), послідовною роботою з надання кваліфікованої інформаційної підтримки педагогічного процесу, необхідністю додаткової освіти в професійному розвитку особистості майбутніх педагогів як конкурентоспроможних фахівців на сучасному ринку праці.

Ці ідеї розвиваються в роботах сучасних бібліотекознавців: Т. Булах, О. Воскобойнікової-Гузєвої, В. Дерлеменко, О. Конончук, Л. Костенко, Н. Кушнарєнко, Л. Ляшенко, А. Рубан та ін.

Метою даної статті є висвітлення шляхів педагогічного впливу на студентів ВНЗ засобами інформаційно-освітнього середовища наукової бібліотеки для підвищення ефективності їхнього професійного розвитку.

Діяльність наукової бібліотеки ВНЗ щодо професійного розвитку майбутніх вчителів, на нашу думку, повинна здійснюватися за такими напрямками:

– створення зв'язків і відносин між усіма компонентами інформаційно-освітнього середовища бібліотеки, які залежать, з точки зору М. Дворкіної, від «...єдності та взаємозв'язку в процесі діяльності бібліотекаря і користувача, інформаційної, технічної бази, а також духовних начал бібліотечного середовища» [1, с. 84].

– створення умов для самоосвіти і саморозвитку особистості студентів за допомогою інформаційно-освітнього середовища бібліотеки ВНЗ, що передбачає формування таких якостей особистості, які дозволяли б їм адаптуватися до мінливих соціально-економічних і політичних умов життя суспільства;

– формування інформаційної культури студентів, яка передбачає не тільки освоєння інформаційних технологій, а й використання їх для отримання особистісно та соціально перспективних рішень.

Ефективне використання можливостей інформаційно-освітнього середовища наукової бібліотеки ВНЗ є одним із найвагоміших чинників, що впливає на професійний розвиток майбутніх педагогів, оскільки саме від нього залежить інформаційно-бібліотечне забезпечення студентів можливістю використання як власних так і світових інформаційних ресурсів. Тобто, наукова бібліотека ВНЗ повинна бути координаційним центром з підготовки кваліфікованого користувача, який здатний орієнтуватися в довідково-бібліографічному апараті. З цією метою

науковою бібліотекою в Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка введено пропедевтичний курс: «Робота з пошуковими бібліотечними системами». Цей курс читають бібліографи та працівники електронного читального залу.

Головна мета лекційних пропедевтичних занять, що викладаються студентам першого курсу – підготовка майбутніх педагогів до успішної самореалізації в умовах інформаційного суспільства. Досягнення цієї мети здійснюється в ході вирішення наступних завдань:

- засвоєння раціональних прийомів і методів самостійного ведення пошуку інформації та систематизації даних відповідно до завдань, які виникають в процесі навчання;
- вивчення і практичне використання технології підготовки й оформлення результатів самостійної навчальної та науково-дослідної роботи.

Таким чином, у процесі формування навичок використання інформаційного й комунікаційного простору ВНЗ та власного інформаційно-освітнього середовища, наукова бібліотека забезпечує рівноправний доступ і раціональний обмін інформаційно-бібліотечними ресурсами, створює умови для професійної самоосвіти й саморозвитку майбутніх фахівців-педагогів.

До того ж, бібліотека та ВНЗ функціонують в єдиному інформаційному просторі і є для студентів найбільшим джерелом знань. Вони мають одну стратегічну задачу – забезпечити підготовку фахівців, що відповідають сучасним вимогам. Успішна реалізація цього завдання можлива лише на засадах узгоджених, скоординованих дій.

Досить перспективним у формуванні інформаційно-освітнього середовища є співпраця бібліотеки з кафедрами ВНЗ, в процесі якої передбачається оцінка викладачами інформаційних ресурсів бібліотеки, оновлення і переосмислення методів надання інформаційних послуг та методів формування інформаційної культури.

Для професійного розвитку майбутніх педагогів колектив наукової бібліотеки ВНЗ повинен працювати в тісному контакті з факультетами, на запрошення кафедр, викладачів проводити виступи з оглядами книг і журналів, бесідами на засіданнях кафедр, відкритих заняттях, кураторських годинах, тематичних заходах.

На особливу увагу в аспекті професійного розвитку майбутніх педагогів заслуговує, безперечно, питання інтелектуального рівня або професійної потреби студентів в енциклопедичній освіченості, тобто є не випадковим у бібліотечній діяльності [3]. Воно виникає у багатьох сферах роботи бібліотеки. Зупинимось хоча б на необхідності забезпечення адресної спрямованості інформації при предметизації та лінгвістичному забезпеченні інформації на її шляху до конкретного користувача.

Протягом багатьох років ми спостерігаємо за студентами у період

написання кваліфікаційних робіт. Особисто нам довелося спостерігати і аналізувати читацькі запити студентів-дипломників. Приблизно 80 % респондентів, з якими ми особисто спілкувалася і допомагали знайти необхідну літературу з теми дипломної роботи, стверджують, що аналіз змісту джерел та їх предметна презентація в електронній базі даних, тобто лінгвістичне забезпечення електронної бази даних в довідково-інформаційному полі рейтингів не відповідають запитуваному тезаурусу наукових потреб в інформації. Бібліотекарі зашифровують інформацію, керуючись заголовком і змістом, не розкривають її за концептуально-важливими дослідницькими критеріями та категоріями конкретної науки. Тобто, бібліотекар при лінгвістичному забезпеченні джерела інформації не може вникати в суть пропонованого дослідження, і питання науки на рівні постановки наукової проблеми залишаються поза полем їхньої уваги, а користувач шукає саме її.

У практиці звернення студентів ВНЗ до Інтернет-ресурсів за допомогою методичного характеру, наприклад, з практичного освоєння методики досліджень, виявлено, що численні дослідження, які проводяться на видавничих та інших сайтах, про зміст інформації, її оформлення й читацькі запити, не мають зворотного зв'язку [4, с. 33–38]. Як з'ясувалося, вони вельми формальні. Наприклад, Ви включаєтеся в дискусію або рецензування і повисаєте в повітрі, абсолютно невідомо, чи прочитали ваш відгук на іншому кінці мережі. Ми переконалися, що дійсно відповідальним і обов'язковим може бути тільки сайт твоєї власної бібліотеки, той, за який відповідаєш сам. Дослідження в Інтернет-просторі необхідно проводити так само, самим і бути послідовними у всьому, якщо Ви щось запитали, Вам відповіли, Ви так само зобов'язані відповісти. Культура спілкування підтримує культуру читання, одне без іншого не існує.

Сайти наукових бібліотек повинні містити не тільки бібліографічну, рекламну та іншу, часто формальну інформацію, але відпрацювати оптимальну форму спілкування зі студентами і проводити дослідницькі програми, з метою підвищення інформаційної культури, культури спілкування, культури читання, організаційної культури майбутніх педагогів.

Наступною ланкою проведеного нами дослідження досвіду діяльності наукових бібліотек ВНЗ з проблеми професійного розвитку майбутніх педагогів являється висвітлення можливостей даних закладів у питаннях забезпечення самостійної роботи студентів.

Самостійна робота займає одне з провідних місць у навчальній діяльності студентів і повинна бути усвідомлена ними як вільна за вибором, внутрішньо мотивована діяльність. Вона передбачає виконання цілого ряду дій, які входять до неї: усвідомлення мети своєї діяльності, прийняття навчального завдання, надання йому особистого сенсу, самоорганізація у розподілі навчальних дій в часі, самоконтроль тощо.

Величезну роль в організації зовнішніх умов самостійної роботи студентів (СРС) відіграє наукова бібліотека ВНЗ. Результати проведеного нами дослідження на базі провідних педагогічних вищих навчальних закладів нашої держави дозволяють зробити висновки про те, що роль наукових бібліотек в освітньому процесі ВНЗ зростає з кожним днем. На найбільш якісно високому рівні самостійною роботою студент займається, в основному, в бібліотеці. Головне завдання – це зробити інформацію максимально доступною в мінімально короткий термін. Для цього потрібно, як відзначають студенти, робота над створенням більш комфортних умов із зоною відпочинку, з буфетом і нова, більш вдосконалена потужна технічна база з віртуальним доступом до повнотекстових електронних видань.

До того ж, ми усвідомлюємо, що професійний розвиток майбутніх педагогів необхідно розглядати, з одного боку, як процес освіти, з іншого – як результат сформованості особистісно-смислового ставлення до професійної та соціальної взаємодії. У такому випадку науково обґрунтована взаємодія з бібліотекою є конче необхідною.

Особливо слід підкреслити навчальну діяльність бібліотеки, яка спрямовується на активізацію діяльності тренінг-центрів з проведення регулярних занять для навчання студентів пошуку інформації в Інтернет, роботі з електронними каталогами та різними програмами, індивідуальних консультацій, семінарів з різних питань за заявками від кафедр, студентських груп або бібліотечних підрозділів.

Заощадити кошти на літературу, не погіршуючи в той же час якість навчального процесу, допомагає техніка і сучасні технології. Це і сканування найбільш запитуваних навчальних посібників, здійснення запису на компакт-диски різних курсів лекцій методичних рекомендацій до семінарських, лабораторних та практичних занять, створених викладачами. Є можливість також залучати студентів до створення електронних хрестоматій з різних дисциплін. Електронний матеріал – це і збереження оригіналу, і економія коштів, і, нарешті, можливість задовольнити фактичний попит на видання.

Розглянемо тепер педагогічні методи, якими користується бібліотека. По-перше, на відміну від ВНЗ, методи педагогічного впливу в бібліотеці засновані на вільному, короткочасному спілкуванні працівника бібліотеки й користувача і спрямовані не лише на студентів, а й на викладачів та інших людей, що відвідують бібліотеку. По-друге, безпосередній вплив можливий лише при бажанні користувача, наявності у нього вільного часу, а головне, інтересу до пошуку інформації, бібліотеки, особистості працівника бібліотеки. Іншими словами, бібліотечна педагогіка заснована на добровільності та активності користувача, на його явному прагненні до знань. По-третє, методи бібліотечної педагогіки нерідко припускають ситуацію, при якій один суб'єкт (працівник бібліотеки) та інший суб'єкт

(користувач) педагогічного впливу міняються місцями, тому що користувач бібліотеки за своїми знаннями, умінням і особистісним якостям не поступається працівнику бібліотеки і щедро ділиться цим багатством. Таким чином, спілкування працівника бібліотеки і користувача йде «на рівних». Підводячи підсумок, слід зазначити, що всі перераховані вище характеристики разом відповідають методам педагогіки співробітництва, головна мета якої – виховання самостійності користувачів у пошуку інформації, її сприйнятті, використанні бібліотеки за принципом «я сам».

Важливе значення мають методи, обумовлені опосередкованим впливом наукової бібліотеки ВНЗ на студента. Адже ще до того, як студент звернеться до працівника бібліотеки, він складе думку про бібліотеку за її інтер'єром, простотою орієнтації, а пізніше багато залежатиме від організації фонду, якості пошукового апарату, від роботи працівників бібліотеки з розкриття фонду, забезпечення доступності інформації. Сила впливу цих методів залежить від врахування інтересів та рівня інформаційної культури студента, професіоналізму працівника бібліотеки, використання технічних, лінгвістичних, художніх засобів. Так, наприклад, в науковій бібліотеці педагогічного ВНЗ повинно бути більше науково-методичних засобів: добре впорядкований систематичний та електронний каталог, відповідні меблі та технічне забезпечення, зони для пошуку та обробки інформації, можуть бути постійно діючі виставки нових надходжень.

Незамінним в роботі з невідготовленими студентами залишається метод керівництва пошуком інформації, причому не тільки студентів, а й викладачів, тому що суть цього методу в тому, щоб допомогти студентові в організації послідовного пошуку інформації. Потреба в такому пошуку тим більша, чим нижча базова освіта.

Одним з головних методів керівництва пошуку інформації вважають «метод перемикання» або «теорію мостів», коли відбувається активне втручання у підбір літератури, заміна книги певного автора на іншу, з точки зору працівника бібліотеки, більш корисну. При цьому перемикання має право на існування не як заміна однієї опрацьованої теми іншою, а лише як розширення тематики пошуку студента. Ефективним цей метод може стати в тому випадку, якщо працівник бібліотеки врахує специфіку психології сприйняття наукового тексту даним студентом. Користуватися цим методом треба особливо обережно й уважно, оскільки активне втручання відштовхує студента, схильного недооцінювати думку працівника бібліотеки. Метод «перемикання» неприйнятний і для студента, що віддає перевагу підбирати інформацію самостійно.

Підводячи підсумок, слід ще раз підкреслити, що наукова бібліотека педагогічного ВНЗ – складне утворення, вона виступає як повноцінний інститут, спрямований на здійснення цілого ряду зовнішніх функцій: інформаційної, педагогічної, меморіальної, рекреаційної та інших. При

цьому всі вони настільки взаємозумовлені, що при втраті однієї знижується можливість виконання інших. З іншого боку, взаємопроникнення зовнішніх соціальних функцій створює єдиний потужний потік бібліотечного впливу на студентів, а значить наукова бібліотека ВНЗ продовжує відігравати важливу роль у професійному розвитку та становленні особистості студента як висококваліфікованого конкурентоспроможного фахівця в сучасних умовах праці.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку організаційно-педагогічних умов інформаційно-освітнього середовища наукової бібліотеки ВНЗ з метою підвищення ефективності професійного розвитку майбутніх вчителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дворкина М. Я. Информационное обслуживание: социокультурный подход / М. Я. Дворкина. – М. : ИПО Профиздат, 2001. – 112 с.
2. Дунаева Н. В. Информационно-образовательная среда вузовской библиотеки как фактор формирования информационной культуры личности студента [Электронный ресурс] / Н. В. Дунаева. – Режим доступа : <http://www.rba.timacad.ru>
3. Филиппова Л. И. Опыт работы вузовских библиотек и проблемное поле библиотековедческих исследований в ЯГУ // Материалы межвузовской научно-практической конференции «Современные библиотеки в условиях модернизации образовательных процессов» [Электронный ресурс] / Л. И. Филиппова. – Якутск, 2008. – Режим доступа : <http://libr.s-vfu.ru/konf2008>
4. Костенко Л. Й. Бібліотека інформаційного суспільства / Л. Й. Костенко, М. Б. Сорока // Бібл. вісн. – 2002. – № 3. – С. 33–38.